

Autisme en lessen sociale competentie

Geeft u lessen sociale competentie én heeft u een of meer kinderen met een stoornis in het autisme spectrum in de klas, dan kunt u hier lezen waar deze leerlingen tegen aan kunnen lopen en hoe u hier mee om kunt gaan tijdens deze lessen.

Leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum hebben vaak geen of minder belangstelling voor anderen. Zij hebben weinig behoefte aan het uitwisselen van ervaringen. Daarnaast hebben deze leerlingen moeite met generaliseren en houden ze - om de wereld overzichtelijker te houden - verschillende situaties gescheiden; zo zullen zij bijvoorbeeld niet zo snel op school praten over iets dat ze thuis hebben meegemaakt. Het *samen* ervaringen delen, waarbij ook vragen gesteld worden aan de ander en naar de ander geluisterd wordt, is vaak lastig doordat zij moeite hebben met inleven en met het herkennen van gezichtsuitdrukkingen en emoties. Doordat deze leerlingen moeite hebben met het verwerken van informatie en het verwoorden van hun reactie, kan het langer duren voordat ze antwoord geven.

Doordat deze leerlingen moeite hebben met inleven en doordat zij taal heel letterlijk nemen en geen normale fantasie hebben, is het begrijpen en maken van grapjes (die ook nog herkenbaar zijn voor anderen) heel moeilijk. Ook zullen zij vaak fantasieverhalen vertellen alsof het echt gebeurd is.

Voor leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum is aardig doen niet gemakkelijk. Omdat zij moeite hebben met het herkennen en benoemen van emoties en het inleven in de ander, is het niet vanzelfsprekend om anderen op een positieve manier te benaderen en zorg voor hen te dragen. Deze leerlingen realiseren zich vaak niet dat hulp, een compliment, troosten of excuses verwacht worden. De leerling zal bijvoorbeeld niet bedenken dat een ander verdrietig is, omdat zijn huisdier dood is gegaan en daarom de ander troosten. Deze leerlingen zullen ook vaak niet opmerken dat de ander hulp nodig heeft, zeker wanneer dat niet heel duidelijk zichtbaar is. Zo zal het gemakkelijker zijn op te merken dat de ander hulp nodig heeft, als deze is gevallen, dan wanneer de ander moeite met zijn rekenwerk heeft. Ook positief reageren op de ander is door het beperkte inlevingsvermogen en het weinig gericht zijn op de ander lastig. Het komt niet snel in deze leerling op om uit zichzelf iets aardigs tegen de ander te zeggen.

Leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum hebben moeite met samen spelen en werken. Door het weinig gericht zijn op anderen en het beperkte inlevingsvermogen is overleggen moeilijk. Zij zullen bijvoorbeeld wel hun mening geven, maar niet naar die van anderen luisteren. Het is voor deze leerlingen sociaal competent als zij ook luisteren naar de inbreng van de ander en hier (met hulp) op kunnen reageren.

Als voor hen de afspraak niet duidelijk is, kunnen deze leerlingen er moeilijk mee omgaan. Zo zal de afspraak 'we lopen in tweetallen naar de gym' voor verwarring zorgen. Wanneer deze afspraak explicieter en duidelijker is, is het voor hen minder verwarrend. Dit kan in de vorm van concrete gedragsinstructies: 'als je naam genoemd wordt, kies je een ander kind. Je geeft dat

kind een hand en gaat bij de deur staan. Je loopt rustig achter de juf aan en laat de hand weer los als je in de kleedkamer bent'.

Een taak uitvoeren is moeilijk voor leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum, wanneer het niet duidelijk is wat zij moeten doen. Een aanwijzing als 'geef de planten water' kan voor de leerling te onduidelijk zijn, waardoor de leerling in de war raakt. Wanneer aanwijzingen duidelijk zijn (geef alle planten in ons lokaal 1 scheutje water uit de gieter), zal het opvolgen van aanwijzingen geen probleem zijn. Grote taken worden door deze leerlingen niet overzien. De leerling kan geholpen worden door stappenplannen en visualisering van de taak en de beschikbare tijd. Bij het voorbeeld van het planten water geven kan de visualisering bestaan uit een plaatje of foto van de kraan, de gieter en de planten.

Op het moment dat leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum zichzelf moeten presenteren, kunnen zij ontspannen lijken maar zijn dit niet. Zij ervaren angst als zij zichzelf moeten presenteren. Soms is een hulpmiddel nodig om te ontspannen; bijvoorbeeld een kruk om op te zitten tijdens een spreekbeurt of iets in de handen hebben. Door de vaak zeer sterke fascinaties en het gebrek aan inlevingsvermogen, praat deze leerling vaak en steeds weer over hetzelfde onderwerp.

De omgang met anderen die de leerling niet (goed) kent, kan ook lastig zijn. Doordat nieuwe dingen/personen voor deze leerlingen vaak beangstigend zijn, zullen zij niet-vertrouwde situaties zoveel mogelijk mijden.

Een keuze maken kan voor leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum ook problemen geven. Een keuze moeten maken veroorzaakt bij hen onrust en angst. Leerlingen kiezen daardoor bijvoorbeeld niets of steeds voor hetzelfde, omdat dit veilig is. Deze leerlingen moeten begeleid worden bij het maken van keuzes. Zij zijn sociaal competent als zij met hulp van de leerkracht of met hulpmiddelen als een keuzekaart of planbord tot een keuze komen.

Leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum hechten veel belang aan regels en afspraken en kunnen hier heel star aan vasthouden. Afspraken bieden de voor hen noodzakelijke structuur, als hiervan wordt afgeweken begrijpen ze de situatie waarin ze zich bevinden niet meer. Dit roept angst op. Deze angst kunnen zij uiten in extreme boosheid.

Opkomen voor jezelf door een ander er op aan te spreken als deze zich niet aan de afspraak heeft gehouden is voor hen daarom moeilijk. Voor deze leerling is het knap als hij zich niet laat overmannen door emoties, niet wegloopt uit de situatie en met hulp (van de leerkracht) reageert op de ander. Meestal zal dit stapsgewijs en via een langdurig traject aangeleerd worden.

Omgaan met ruzie is voor leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum beangstigend. Deze leerlingen begrijpen door hun beperkte inlevingsvermogen vaak niet wat de oorzaak van het conflict is of wat de rol van henzelf en de ander is. Voor deze leerlingen is het moeilijk zich in de ander te verplaatsen, waardoor zij de gevoelens van de ander niet herkennen en begrijpen. Daarnaast ervaren ze zelf vaak extreme emoties die ze moeilijk kunnen herkennen en benoemen. Ook dat maakt hen angstig.

Haalbare doelen

Bij het geven van lessen aan deze leerlingen is het goed om in gedachten te houden wat haalbare doelen zijn. Hieronder krijgt u een aantal voorbeelden. Wees erop bedacht dat ieder kind verschillend is en dat onderstaande niet klakkeloos voor ieder kind met autisme op hoeft te gaan.

Voor de meeste leerlingen met autisme is met een ander plezier hebben en kunnen lachen een haalbaar doel. Van deze leerlingen mag verwacht worden dat ze met hulp (van de leerkracht) kunnen vertellen over wat er (net) gebeurd is. Zij kunnen leren navertellen wat een ander heeft beleefd en hoe die ander dat ervaren heeft. Extra aandacht is nodig voor het leren rekening te houden met de gesprekspartner; bijvoorbeeld door hun verhaal af te stemmen op wat ook interessant is voor de ander, vragen te stellen aan de ander en te luisteren naar de ander.

Voor deze leerling is het al sociaal competent als hij ziet dat een ander huilt en vraagt of hij iets voor de ander kan doen of op heel concreet niveau uit zichzelf iets doet (deur niet dicht laten vallen voor een klasgenoot in een rolstoel). Voor deze leerling is het sociaal competent als hij met hulp (van de leerkracht) in concrete situaties opmerkt dat hulp nodig is of dat hij adequate hulp biedt wanneer de ander dit vraagt.

Omgaan met duidelijke en specifieke afspraken is haalbaar voor de meeste leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum. Flexibel omgaan met zo'n specifieke afspraak is door de starheid van deze leerlingen juist weer moeilijk.

Voor deze leerlingen is het moeilijk maar haalbaar om in het bijzijn van een bekende iets te vragen aan een (relatief) onbekende. Het kan een doel zijn om op een gepast moment aan de juiste persoon iets te vragen.

Het is voor deze leerlingen een prestatie als ze begrijpen dat er een conflict is en dat de ander misschien boos is. Het is knap als zij niet uit de situatie weglopen en zich niet door emotie laten overmannen (in woede of huilen uitbarsten). Extra ondersteuning is nodig bij het zich kunnen richten op de ander en luisteren naar wat de ander vertelt. Maar ook bij het zelf vertellen wat er aan de hand is, en het voorkomen dat zoiets nogmaals gebeurt. U zult het gedrag en de bedoeling van de ander steeds moeten uitleggen, omdat deze leerling het gedrag van de ander slecht kan interpreteren.

Tips voor het geven van lessen sociale competentie aan groepen met leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum

In dit gedeelte vindt u onderwerpen die bij het geven van lessen sociale competentie altijd extra aandacht behoeven. Wij geven u tips hoe hiermee om te gaan als u leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum in de groep heeft.

Gevoelens en emoties

In sommige lessen staan doelen die betrekking hebben op emoties/gevoelens. Leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum kunnen moeite hebben met het herkennen en benoemen van emoties en met het toewijzen van eenzelfde gevoel of emotie voor verschillende situaties.

Deze leerlingen koppelen een emotie/begrip vaak aan één specifiek persoon/object en/of situatie.

Tip: Het kan nuttig zijn om een voorles te geven om de emotie of het gevoel uit de les uit te leggen/te bespreken met de leerlingen. Benoem dan dat meerdere mensen deze emotie kunnen hebben: Jan kan verdrietig zijn, Maaïke kan verdrietig zijn. En Jan kan verdrietig zijn als zijn voetbal lek is, maar ook als zijn oma ziek is. Vraag of de leerling kan aangeven wanneer hij de emotie heeft en vraag door hoe dat dan voelt.

Het geven van een voorles kan ook nuttig zijn om begrippen uit te leggen die met sociale interactie te maken hebben. Een voorbeeld hiervan is rekening houden met een ander.

Tip: Controleer altijd vooraf of de leerlingen het begrip kennen. Vraag bijvoorbeeld: "Houd jij wel eens rekening met iemand? Hoe doe je dat?"

Bij zorgleerlingen zal het geven van voorlessen vaak nodig zijn.

Interactie bevorderen in groepsgesprekken

Als het gaat om gedrag, dat van jezelf en van anderen, is het niet voor alle leerlingen gemakkelijk om hier neutraal over te praten. Interactie is echter van wezenlijk belang bij lessen sociale competentie.

Tip: Voer gesprekken bij voorkeur in de kring. Maak eventueel gebruik van een praat- en luisterhulp (wie de praatkaart vast heeft, mag praten; iemand die moeite heeft met luisteren, krijgt een luisterkaart om hem eraan te helpen herinneren).

Samenwerken

Als de leerlingen tijdens de les gezamenlijk of in groepjes een opdracht moeten uitvoeren, bijvoorbeeld een rollenspel voorbereiden of een strip tekenen, kan dat lastig zijn voor zorgleerlingen. De methode gaat ervan uit, dat de leerlingen dit zelfstandig doen. Bij groepjes met een of meer zorgleerlingen, kan begeleiding gewenst zijn, bijvoorbeeld door een klassenassistent of een stagiaire.

Tip: U kunt de kinderen stapsgewijs leren samenwerken m.b.v. een stappenplan: eerst mag iedereen zeggen wat hij heeft bedacht, daarna stemmen over welke oplossing wordt uitgevoerd/uitgewerkt, vervolgens rollen/taken verdelen, tijdens uitvoering vraag je aan de andere leerlingen in het groepje of het goed gaat.

Tip: Geef opdrachten die de leerling kan overzien: niet teveel stappen ineens. Als u de verschillende stappen visualiseert, bijvoorbeeld met pictogrammen, kan de leerling zien wat er van hem verwacht wordt. Ook kunt u aangeven wanneer een stap klaar is en de volgende stap begint.

Rollenspellen

Het zelf meespelen in rollenspellen heeft voor zorgleerlingen extra meerwaarde. Het geeft hen de mogelijkheid om doelgedrag lijfelijk te ervaren. Leerlingen verschillen echter van elkaar, ook in het gemak waarmee ze aan een rollenspel zullen meedoen. Door afspraken te maken over de reacties van de 'kijkers' kunt u een veilige omgeving creëren, waardoor ook leerlingen die hier moeite mee hebben of nieuwe leerlingen in de groep na verloop van een aantal weken zullen willen meedoen. Biedt hen bijvoorbeeld hun eerste keer de gelegenheid om een rollenspel met u uit te spelen. Zo kunt u het meedoen aan rollenspellen opbouwen. Daarnaast is het belangrijk, dat u aan de leerlingen duidelijk maakt dat het rollenspel niet de werkelijkheid is. Zorgleerlingen kunnen hier moeite mee hebben.

Tip: Zorg voor een duidelijk begin en einde van het rollenspel en gebruik verkleedspullen om het onderscheid tussen rollenspel en werkelijkheid te benadrukken.

Tip: Bouw het rollenspel stap voor stap op: speel eerst het verhaal uit en laat dit naspelen door enkele groepjes leerlingen. Herhaal dit vervolgens voor de gevonden oplossingen, waarbij indien mogelijk steeds ook kort het verhaal wordt nagespeeld.

Tip: Doe het rollenspel voor samen met een klassenassistent of sterke leerling.

Tip: Gebruik visuele ondersteuning om de rolverdeling in het rollenspel duidelijk te maken (bijv. met kleding/accessoires (petje/sjaaltje).

Tip: Benoem vooraf de onderdelen van het rollenspel: voorbereiden/uitspelen/stoom afblazen/bespreken en benoem de overgangen tussen deze onderdelen.

Tip: Wanneer er een 'negatieve rol' in het rollenspel voorkomt (bijvoorbeeld iemand die zich niet aan de afspraak houdt), speel deze dan bij voorkeur zelf of laat deze spelen door de klassenassistent of een sterke leerling. Zeker voor leerlingen met gedragsproblemen of leerlingen die moeite hebben met het onderscheid tussen fantasie en werkelijkheid is het van belang dat zij juist de 'positieve rol' spelen, zodat zij het gewenste gedrag kunnen laten zien.

Terugblik

De terugblik is misschien wel het belangrijkste onderdeel van de les. Hierin maakt u met de leerlingen de koppeling naar hun dagelijkse praktijk. U controleert in hoeverre de leerlingen de lesdoelen hebben bereikt. Stel hiertoe bijvoorbeeld de volgende vraag: "Als je thuis over deze les vertelt vanavond, wat vertel je dan?" Ook zoekt u met hen situaties waarin zij het geleerde gedrag zouden kunnen toepassen. Hiermee maakt u de transfer naar het 'echte' leven. U maakt afspraken over momenten waarop u samen zult bekijken wie een knijper verdiend heeft.

Structuur bieden

Maak het geleerde doelgedrag expliciet voor de groep.

Maak dit visueel met het kaartje dat bij de les hoort, een pictogram of met een product van de les. Hang dit op in de klas.

Maak ook de toepassingssituaties visueel. Het kan goed zijn een specifieke situatie te kiezen waarin de leerling het gedrag de komende tijd zal oefenen.

Maak de terugblik toekomstgericht: bedenk zoveel mogelijk situaties met de leerlingen waarin het doelgedrag toegepast kan worden. Bij leerlingen die kunnen lezen, kunt u dit op (laten) schrijven.

Tips buiten de les

Het is voor zorgleerlingen erg belangrijk om ook buiten de les aandacht te besteden aan de lesdoelen. Het gedrag dat zij in de les leren, zullen zij niet automatisch toepassen in andere situaties. U kunt hen hierbij helpen door de leerlingen vooraf en tijdens sommige activiteiten te herinneren aan de manier waarop ze een knijper kunnen verdienen. Door veel herhalingen en het oefenen van het gedrag in verschillende situaties buiten de les, wordt het gedrag ingeslepen en wordt generalisatie van gedrag gestimuleerd. Maak gebruik van de suggesties voor 'toepassing' en 'vervolglessen'.

Toepassing

Tip: Kies vaste momenten om terug te komen op de lesdoelen (bijvoorbeeld na vrije situaties/ als afsluiting van de dag).

Vervolglessen

Tip: Geef één of twee vervolglessen, waarin u opnieuw aandacht besteedt aan de lesdoelen. Houdt tijdens deze vervolglessen dezelfde opbouw aan als tijdens de basislessen. Herinner de leerlingen aan de vorige les en wijs hen op het kaartje en eventueel ander materiaal dat symbool staat voor het onderwerp.